

---

kelet-európai költő versei 1968–70-ből

Petri György költészete*

FOGARASSY MIKLÓS

„A művészet értéke s tartóssága attól függ, milyen mértékben képes egy kor létezés-élményét a kor összletadásának fókuszában felmutatni.”

Mészöly Miklós: Notesz

1. Az értelmiségi

Még ha jószerével használjuk is a kifejezést, nem szószaporítás-e *poeta doctus* mondani? Hisz a költő — ha erre a megnevezésre jogot formál, és a közönség ezt helybenhagyja — szükségszerűen pallérozott szellemű értelmiségi. Kitüntetetten az. Fogalmaink pontatlansága, elmosódása — öntévesztő „csúsztatásaink” — miatt lehet, hogy ez a megfogalmazás helytelennek, tiszteletlennek hat. A szókincs és ennek megfelelően gondolkodásunk ösztönösen társítja ugyanis a költő fogalmához a „vatesz”, „sámán”, „lángoszlop”, „próféta”, „megváltó”, „kora s társadalma fölött álló politikai lángelme” képzeteit. Ne részletezzük most, miért. Az értelmiségi és a költő gondolati összekapcsolásánál a következő probléma adódik viszont: az előbbi, mai értelmezésünk szerint, történelmileg igencsak fiatal: az elnevezés a társadalom racionális (marxi) strukturális tagolásának eszmerendszerébe tartozik, a *poéta* fogalma viszont koros, fölötte már évezredek múltak el. Akár tetszik, akár nem: kénytelenek vagyunk visszavetíteni korunk fogalmát a múltba. Még akkor is, ha a régi költő *nem tudta* a szöveg-író-rögzítő tevékenység szerepét a társadalom életében. Mi is csak *sejtjük* e szerep helyét a történelem színjátékában, azt azonban bizvást állíthatjuk, hogy értelmiségi módra cselekedett, amikor a szavakat, a mindennaposan használt fogalmakat komolyan latra tette, nemcsak hangzásuk, hanem mélyebb értelmük és súlyuk szerint építette be (vagy nem építette be) mondatainak grammatikai szerkezetébe. Így fogalmazván meg azokat a gondolatokat, melye-

* MAGYARÁZATOK M. SZÁMÁRA. Budapest, 1971. Szépirodalmi Kiadó.

ket a forma szigorú kötésével maradandóvá kívánt tenni. Írása, melyet — szándéka szerint — nem rombolhat le az idő. (Nem eredeti ez a meg-látás: Michel Butor esszéiben többször is előkerül ez a kétarcú, az iro-dalmi tevékenységet egyszerre profanizáló és szakralizáló gondolat.) A költői alkotás tehát lényegileg szellemi munkavégzés, a poéta a szavak-ban, mondatokban rejlt *értelmeket* hozza világra, új és új fényben tündökölteti fel. Ehhez szükséges „a kor ösztudásának fókusza” — az, amiről mottónk beszélt.

Így van ez még akkor is, ha irodalomtörténeti szeleteléseink, osztályo-zásaink miatt hajlamosak vagyunk másként gondolni a dolgot. Hisz vannak időszakok, midőn a szavak teljesen új, irracionálisnak ható tar-talma és inkább sejtett, mintsem világosan látott kapcsolataik révén valósíthatja meg ezt a költő. *Mallarmé, Lautreamont, Rimbaud* majd a szürrealisták hódításai példázzák számunkra legkézenfekvőbben a látszó-lagos irracionalitás értelmességét. Csakhogy az ő létezés-élményük és ko-ruk ösztudása felett sok év pergett el, — értékes műveiket nem rom-bolja az idő, módszerüket azonban történelmivé teszi. Az értelemmel átvilágított lét, az értelmiségi öntudat mást tartalmaz, s ennek megfele-lően a legesszenciálisabb megfogalmazás, a költői közlés is más pályára tér, más alakot ölt.

Úgy tűnik, hogy szellemi életünknek ez a „napfordulója” az 50-es—60-as évtizedben következett be (hogy aztán folyamatos történésként teljese-djen ki). Az *értelem*, tehát a racionalitás addig időlegesen két-ségbe vont jogainak rehabilitálásáról van szó, a „homo intellectualis” új képletéről.

Magyarázata bizonyára számos, evidenciája miatt azonban van, amiről érde-mes mégis röviden szólni. Ma már sejtjük az összefüggéseket: az az „antiracionalitás”, melybe a művészet a romantika—szimbolizmus—szec-cesszió—szürrealizmus lépcsőin alászállt, az emberi lét és tudat egymást erősítő, átható — s talán minden addiginál súlyosabb — válságára utal. Hogy ez a tragikus lépettség, mely a létérzet ellentmondásos nyugta-lanságából és a szellem törédezett világképéből egyaránt ered, mindmáig tart — ki tagadná?

Ugyanakkor tény: az értelmiség sziszüphoszi és prométheuszi erőfe-sztítései nem csupán a krízis megfogalmazásában hoztak eredményt, ha-nem meghaladásának és — legalábbis időleges — legyűrésének dolgában is. Mert képünk a világról (ne szóljunk beavatkozásaink jó vagy rossz, de megnövekedett lehetőségeiről), ha nem is állt össze szerves egésszé, új lépcsőfokra ért (s hogy ez a grádics fel vagy lefelé vezet, nem tudhatjuk: de lépni kell, s nem lépni nem lehet). Amit fizikai, biológiai, gazdasági, szociológiai, nyelvi (szemiológiai) és történelmi tudásunkkal befogha-tunk, az mindenestre új szemléletet követel. S ez a szemlélet a maga határait is világosan kijelöli, tehát lelkendezésre ökot nem ad. De amit megszerzett s amire épít: az emberi értelem gondosságra, kritikái éles-látásra építő, s leginkább a matematikában kristályosodó pontossága, azt bitorolja. Abból nem enged. Az a költői világban is helyet kér, kap. Már csak azért is, mert ott mutathatja fel önmagát ez a *tudás*, ez az ér-telem az emberi egzisztencia *teljességében*. Az a költői monstrancia, mely így készül, kicsiszolt és fényes, pontos illesztésekkel kapcsolódó fogalmakra és grammatikára épül, de az emberi léthelyzet tragikus, „már nem mondható” lényegének szolgál foglalatául, s azt állítja elénk.

Így növelvén meg azt a feszültséget, melyet a mindennapos tudás szükségszerűen kénytelen leszigetelni, a művészi viszont áramlásba hozni. Arról az ellentétéről-távolságról van szó, mely — mondjuk — a heisenbergi világegyenlet és a vele történelmileg mégiscsak egyidejű „koncentrációs tábor”-eszmé között rajzolható ki. Ebben a helyzetben persze nem minden értelmiségi — költő, de ha az, akkor csak az lehet. Visszaút — 1968—70-ben — nincs. Csak előre van, s már késlekedni sem lehet (beledögleni, elhallgatni vagy a némaság határáig araszolni előre — sajnos —, azt igen). Tehát nincs esély a naiv dalnokságra. A legmértékadóbb mester, Samuel Beckett „kő kövön nem marad” gesztusától és építkezésének kérlelhetetlen szellemi szigorától, pontosságától számítatik a „szellemi napforduló” után a tovább.

Most jött el az ideje: Petri György műveiről szólni — közvetlenül is. Verseiről, noha pedig csak egyetlen kötetet publikált. S a továbbiakban kell tudatosítanunk — lehetőleg minél alaposabban — azt, amiért a versek élén — nem véletlenül — a „magyarázatok” megjelölés áll összefoglalóan, tehát fiatal magyar költő nyíltan vállalt, átélt értelmiségi hivatását, s ennek konzekvenciáit. És talán azt is, ami túlmutat itt nem csupán a költészeten, hanem a művész-értelmiségi bensőbb világán is.

2. Kitekintés

Legtöbbünket — merjük bevallani — maga a mű érdekeli igazán. Az egyedi műalkotás. A jelek egyszeri és megismételhetetlen egyvé kerülése; az anyagban tükrözött való, a művész embersége és az én titokzatosan, kimeríthetetlen és sokat ígérő találkozásom, melyre csak egyetlen jó vers (próza-szöveg, szobor...) nyújthat alkalmat. Irodalomtörténeti, kritikusi fontoskodásainkat tekintsük tehát másodlagosnak. Így sem feleslegesek talán — a művek egyediségének jobb megértését ígérik. Ezért tesszük most félre eredeti vonzalmunkat, és nem azokból a kötelékek-ből indulunk el, melyeket Petri *verseiben*, hanem a *művek között*, kötete (valóban nem műalkotás értékű) egészében megragadhatunk. Hisz könyv, — láthatóan különös gonddal, kifejező szándékú lineáris konstrukcióban vannak sorozatba állítva a magyarázatok: nem összevissza lapozható: eleje és vége van. Valahonnan elindulunk, s megyünk előre — valahová. A versek születésének kronológiája nincs jelölve — s ne is próbáljunk bicegni e mankón. Nem segít a hangulati változások mérlegelése-bemérése sem: az első versek nem kevésbé tragikus hangúak és brutálisan borúlátóak, mint az utolsó oldalakon találhatóak. A könyv egészének kifejlésére csupán az utolsó cikluscím találó: *a felismerés jokenatait jelzi az egymásután*.

Így, az egészről szólva — tűnjék bár mellékesnek — először a versek közötti/fölötti eszmei „széjjárásról” kell beszélünk, mely onnan (s azért) fűj, hogy (mert) Petri nemcsak mai értelmiségi szerepvállalását, hanem speciálisabb szakmáját: költő őseitől örökölt mesterségét sem kívánja eltitkolni. Sőt: szüntelen tudatosítja, vall róla műveibe épített, felbukkanó-elmerülő ars poetica töredékekkel és — ez most a szemügyre venni való: azzal, hogy szándékkal utal rá, szinte megszólítva az olvasót; „ez, amit a kezében tartasz, *irodalom*”. Arra tehát, hogy nem semmiből pattant „vátesz” ő, hanem az irodalomban — az egyetemes és nemzeti

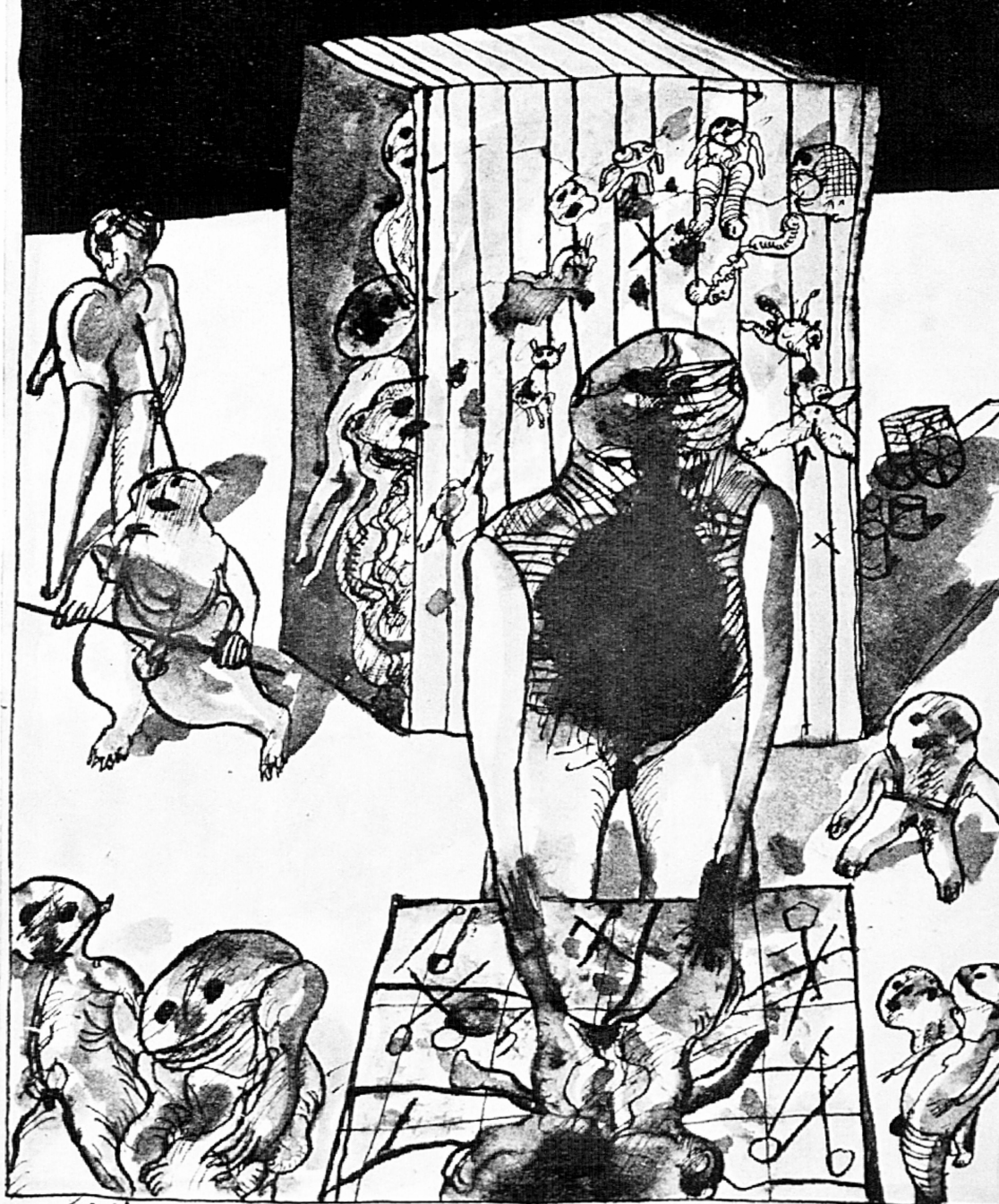
írásművészet folyamatában alkot, ősök, hagyományok, vállalt példaképek árnyékában, de az alkotói öntudatnak azzal a merész hitével: méltó örökösként is. Vegyük szemügyre először is a *név szerint* említettek sorát, azokat, akik megjelennek címben, alcímben. Nem véletlen szeszély feltűnésük itt — s azt bizonyítandó: nem mulandó divat, ne is vesztegessük a szót —, hanem tudatos választás, vállalás osztott szerepet nekik. Megjelenik *Catullus* öregén, romló testtel nézve vissza gyötrelmes, méltatlan életére. A XVIII—XIX. század fordulóját ketten is képviselik, két, a nagy forradalom utáni „provinciában” élt német: *Hölderlin* — parafrázis utal Hyperion sorsdálára — és *Novalis* — a kötet egyik legfontosabb verse idézi szavait. Magyar költő csupán egy: a Világost túlélő *Vörösmarty* bukkan fel ugyancsak töredékjellegű parafrázisban. Századunkból három művésszel találkozunk: a szigorú mesterrel, *Schönberg*gel, a hangvétel kialakulásában jelentős szerepet játszó *Kavafiszszal* (mindkettővel dedikációban) és egy fiatalon halt kortárssal, az osztrák baloldali költővel, *Ernst Koplening*-gal. A hangsúly tehát ama három preromantikus—romantikus költő, a tépett, elboruló elmével is a jövőbe kapaszkodó Hölderlin, a vele rokon kései Vörösmarty, s talán még inkább a *Töredékeket* író Novalis megidézésén van. Ennek magyarázata, elmezése túlnőne e tanulmány keretein, jelezzük csupán a legfontosabb mozzanatokat: a fényesen tiszta értelem és erkölcsi szigor egyensúlyoz a három költő-előd életművében az örülettel, az elhallgatással; a lezajlott és megtörténni mégsem akaró forradalom utáni történelmi szituációban való értelmiségi szerepvállalásuk, sorsuk is ijesztő-vonzó példa a mai költő szemében.

E kitekintés — múltra, hagyományra függesztett figyelem — tehát Petri György önnön történetiségének tudata, rejtettebb, ám nem kevésbé számottevő költői-stilisztikai jelek mentén még tovább nyomozható. Rajzoljunk ki e nyomvonalak közül egyet. A művek megszövegezésének módja többszörösen is utal az *antik* költészet formakincsére — és téma-világára is. Úgy idézve fel a mában a görög—római kor versmodorát, világszemléletét, mitológiáját, a köznapi kiegyensúlyozottság és derű anakreóni-vergiliusi „pasztorális rónaságát”, a styxi réven lapjaiba tekintő Persephoneia alakját, hogy közben ironiával szemléli saját nosztalgiaját is: itt él, most ír, Kelet-Európában, 1968—70-ben. Azt az el- és visszavágyódást, melyet Novalis és Hölderlin kora még a naiv, önemésztlő és tragikus tisztasággal élt át, teljes tudatossággal, s már-már mazohisztikusan éli újra. Hisz Petri vágya a szépség érzékletes gazdagságára, a napfényes harmóniára és egyértelműségekre nem kisebb, s ez a vágy verseiben nem kevésbé *beszédese*, mint minden korok igaz költészetében. Lét-állapotunk egyik legvilágosabb *kritikája*, hogy e jelenben már e nemes nosztalgiaát is csak ironiával szemlélhetjük. A „klasszicizálás” tehát teljesen kétértelmű ugyan, de mélyreszántó jelenség a fiatal magyar költő műveiben. A tartalmi utalásokon s az egyenes kijelentéseken túl „(mért nem lehettem régi költő? . . .)” a kötet egész *stilisztikumát* áthatja, s tudjuk jól, a műnek ebben a metszetében — a szavak megválasztásától a mondatszerkesztésen át a költői toposzokig és a verselési formáig —, bármily illanékony is anyaga, jól szemlélhető a költői mondanivaló természetete. A megszólalás teljes — noha töredezett, s éppen ezért önmagában is ellentmondásos — retorikumát (a szónak teljesen pozitív értelmében), a mondatszerkesztés ennek megfelelő rejtetten játékos, racionális

meanderességét, inverzióit, ismétléseit, a szókincs sajátosságait (teljesen városi, hétköznapi, értelmiségi a nyelvi anyaga, igen sok a nemzetközi-tudományos kifejezése), a sohasem naiv tisztasággal, hanem torzítással, módosítással megjelenő antik metrumokat tárgyalhatnánk itt ezt elemezve. Folytassuk azonban a gondolatmenetet, a szemlét a kötet „kitekintéseiről”.

3. A magyar költészet folyamatában

Rövid időre engedjük el a költő kezét, és tekintsünk túl a felidézõ megnevezéseken valamint a stilisztikai utalásokon. Az eddig említett vonatkozások — Vörösmarty kivételével — mind az egyetemes európai irodalom és művészet köréből valók voltak. Igazi és teljes „áthallás” egyetlen magyar költőre sincs. Az azonban nyilvánvaló, hogy Petri György textusa nemcsak az irodalom folyamatában, hanem a magyar költészet sajátos folyamatában is jelentkezik. Húzzuk ki tehát a szálakat visszafelé, bár ez már a *mi*, igencsak önkényes, s látszólag egymásnak ellentmondó tendenciákat egymás mellé kapcsoló kitekintésünk. Petri verseihez — rokon képletet keresve — a magyar lírából *Csokonai* poézise „olvasható hozzá” leginkább. Sok tekintetben: megfordítva, inverz formában. Ahogy erre Hölderlin és Novalis kapcsán utaltunk — a költészet fényébe vont értelem, a korabeli tudás versbeemelése, a lazának tetsző tömörség, a klasszikus allúziók, az értelmiségi köznyelv és szókincs átmentése a műbe — számos fogódzónk akad a kapcsolatra. Az ő irányát jellemezte a közvetlen személyes megszólításnak, a vers levélszerűségének kedvelése: Petri verseinek közel egyharmada ilyen formájú. (E személyesség, az eleven személyhez szólás fontosságát a kötet cím is hangsúlyozza, s Petri mintegy ellenlábását teremti annak az „önmegszólító”-verstípus-dívatnak, mely *Hankiss* Elemér elemzésének volt tárgya a közelmúltban.) A közvetlenebb múlt hagyományaiból a kései *Babits*-ot és e filozofikus, meditatív, öngyötrő hangot folytató, hidegfényűen pesszimista, ám a katasztrófát sokszor szándékos frivolsággal leplező mestereit — *Jékely* Zoltánt, *Kálnoky* Lászlót és *Vas* Istvánt lehet megemlíteni. (E nemzedék fiatalokra legnagyobb hatást gyakorló két mesterének — *Weöres* Sándornak és *Pilinszky* Jánosnak — öröksége, bár néha meztelenebbül jelen van itt is, mint az említetteké, abban a költői formában, mely a legegényibb, a legfontosabb versekben kiszorulni látszik.) Az irodalomtörténeti eszmefuttatás végére hagyunk valami igen fontosat. *József* Attila lírájával tagadó kapcsolatban áll: szándékos és vállalt Petri György továbblépés-igénye. Tehát annak a költőségnak a meghaladása, mely *József* Attila verseiben összegeződött nálunk a legmagasabbrendűen, metaforikus nyelvben szintetizálva a kassáki építkezés szigorát, a szürrealizmust és a magyar ősi, népi dalszerűséget. Tehát azt akarja kiiktatni verseiből, ami három évtizeden át volt termékeny, de mind több másodlagosságot teremtő hagyomány a magyar költészetben. Ne kérdezzünk rá, hogy szándékos-e vagy öntudatlan az, hogy Petri számos magasrendű filozofikus és politikai *József* Attila-versek ellenképét — vagy ha úgy tetszik lendületük új lenyomatát — is felsorakoztatja. Így utal a *Reggel* — *A Dunánál*-ra, a *Szerelmi költészet nehézségeiről* című az *Ódára*, s folytathatnánk a sort

MAURITS FERENC, 1971.
„ÉJELI MŰTÉT”

több, tükörírásszerűen megjelenő József Attila-motívum kimutatásával. Miért fontos ez a *tagadás*? Mert állítás követi: 1968—70 nem a metafizikus összegezés, a mitikus összefoglalás, a bármilyen profán „harmonia coeli” költői statuálásának ideje. Hanem mié?

4. A ki nem tekintő költő jelenléte

Ez nem ideje semminek.

Az állott tócsa idejében van idő,

...

... egyre hallhatóbban
morogsz és végül fölkelisz — magad ellen.

...

itt készülödsz, de nem még sehová,
itt lépdelsz, de mint hengeren a mokus.

Mert ez nem ideje semminek.

Így, ezzel a következetes, éleseszű kegyetlenséggel beszél a költő a kötet „hosszú versei” közül való *Zátonyban* a halálos — a szó legközelebbi értelmében: halállal teli — holtpontról. Az idézet a három részre tagolt könyv középső, *Belső beszéd* című ciklusából való, mely főként az idő megszűnéséről, a *halálról* szól több versben is. Kivételes a forma — önmegszólító, teljes magányosságra vall. Állítása azonban — hál’ istennek — fiktív: „ez nem ideje semminek” — mondja Petri, s mi hozzátehetjük: ez még a gondolkodás ideje, ez még ez időben való egyéni — s közösségi felelősségű — életünkről adott magyarázat ideje, vagy ha úgy tetszik: a versírás — versolvasás ideje (vagy: a tanulmányírás ideje akár).

Az időről és megszűntéről, a halálról elgondolkozni s nem arcunkat, gyászruhánkat lépve zokogni — értelmiségi hivatás. Bármennyire kedvünkre való lenne is most már műalkotásokról beszélni, Petri egyedi verseiről — az esztétikai tényállásnál fontosabb a kelet-európai olvasó számára a versek közötti/fölötti eszmerendszer, és a nagyon is határozott magatartás a magyarázatok sorában. Az előző fázisban a *könyv kitekin-téseiről* szóltunk, azokról a szövegbe épített jelzésekről, melyek a jelenkori tapasztalás pillanatnyiságán túlra utalnak. Azért adtunk annak hangot, hogy világosan és határozottan állíthassuk most már az olvasó elé: Petri György versei egyébként, a maguk egészében *nem tekintenek ki* — korunkra, a jelenre függesztett szemlélettel íródtak. A *Magyarázatok M. számára* programja: egy mai, kelet-európai városi értelmiségi fiatalember élmény- és tudatvilágának zárt, s legfontosabbnak tűnő pillanataiban megmaradni, s megkísérelni a szürke jelen — szerelmek, hétköznapok, szorgalom, mámor, társak közti csevely, játék, gyász, magányos eszmélődés, tennivágyás és bénaság, olvasmányok és napihírek tárgyilagosan rögzített jelei révén megfogalmazni a kor s a szűkebb táj embereinek létállapotát. És e lét erkölcsi követeléseit. Ennek sikeréről most ne a kritikusan beszéljen és adjon ő csupán csak a „magyarázatokhoz” újabb magyarázatot, hanem a majdani olvasó.

Aki — Petri jól tudja, kikhez szól! — csakis értelmiségi lehet (s persze nem tévesztendő össze a diplomással). A szűkítő, a ki nem tekintő tárgyválasztás tehát nemcsak a szándék komolyságára, hanem józanságára is vall. A költő nem csalja magát: aktuális s éppen ezért fontos olvasói a mai értelmiségiekből toborzódhatnak csak. A „dal-éhség” ma tömegméretekben talál magának táplálékul táncdalt. A sarkalló, tömör, gondolkodásra, öneszmélésre készítő szöveg — akár tetszik, akár nem — ma — keveseké. Petri György tehát joggal szól arról, ami kisszámú olvasóját feltehetően érdekli, hiszen azok *érdeke* néven nevezni a számukra fontos dolgokat.

5. Közbevetés: a „magyarázat” magyarázata

Újra toporognunk kell a gondolatmenetben. S bár késlekedni látszunk, szót kell ejtenünk a „magyarázat” költői mibenlétéről. Az alapvető kérdés ez: miért az a kötet címe, ami, és nem „Költemények...” vagy „Verse...” vagy „Töredékek...” vagy akár „Gondolatok...” M. számára?

Íme, a sok ajánlkozó közül két idézet:

Lények tárgyak
kagylózúgása
akar szavakká alakulni
egyszerre elősegítve és elnapolva
mit adnom kell
a *magyarázatot*

(Reggel)

Mit tudhatunk, tudva, hogy a világ
nem a tudásban végződik?

Mit tud az, akiben az utolsó
kérdés burjánzik, a már nem kérdés

— amire felelet nincs, csak megoldás?

(A felismerés fokozatai)

A kötet elejéről és végéről való a két gondolat — a versgyűjtemény fokozatosan kifejlő gondolat- és indulatvilágának látszólag egymáshoz illő cserép-darabjai ezek. Induljunk visszafelé: az utóbbi azt tételezi, hogy emberi tudásunk eljut önmaga végpontjának felismeréséig. Rákérdezéseink és válaszaink a világra, tehát ismereteink eljutnak e kérdés-válasz sorozat meghaladásáig, vagyis a *cselekvés* (a tényleges és nem fiktív, költői) *tett* óhajáig, bekövetkezéséig.

Valódi ténymegállapítás, sőt követelés — és nem kérdés — az első idézet. Mélyedjünk el ebben, mellőzve a „lények tárgyak kagylózúgása” szép metaforájának elemzését, s figyeljünk a központozás nélküli mondat lebegett értelmére (*Hankiss Elemér* kifejezésével élve: „vibrálására”). Minden szó a mondat aláhúzással is hangsúlyozott tárgyára — kulcsszavunkra — a „magyarázatra” feszül rá, azt azonban nem tudjuk biztosan, mi is „segíti elő” és „napolja el” a magyarázat-adást. Mert lehet hogy

a kagylózúgás,
az alakulni akarás,
a szavakká alakulás, (vagy maga a végeredmény):
maguk a szavak.

Mindegyik vonatkozás értelmcs, költőileg-gondolatilag helyénvaló, nem választhatunk közülük egyértelműen. Valami azonban igen határozott itt, mégpedig a költő *értelmiségi etikájának* szigorú következtetése, s ez így állítható fel:

(A világ) akar (valamivé válni)
tehát (nekem) adnom kell
a magyarázatot.

Vagyis nem választ — az illetékességi körébe nem tartozó kérdésekre; nem tudást — tudván tudásunk határait, sőt romos padlástérhez hasonló összevisszaságát; nem is érzelmet, indulatot elsősorban: hanem létünk, történéseink értelemmel telt megvilágítását. Hogy értelmezéseinkben megfogalmazást nyerjen helyzetünk és „tulajdon létünk miléte”. Életünk nagyon is valós színterében zajló értelmiségi központjaink korlátoltsága és ezen túlmutatva: *erkölcsi szabadsága* és elodázhatatlan felelőssége is.

Ez a felelősség természetesen a költői közlésre is vonatkozik. Ezért van minduntalan *ars poetica* a versekbe építve, hiszen már nem lehet M. számára semmit sem elmondani, megmagyarázni anélkül, hogy számot ne vetnénk e szavak formálásának, értelemmel való átvilágításának feltoluló kétségei, gondjai nélkül, a költői műhely falainak permanens porig rombolása nélkül. S ha ez megtörténik — márpedig költőnkénél igen —, kétségessé válik a „költőiség” megannyi rekvizituma, vagy legalábbis idézőjelbe kell tennünk azokat, tehát ironikussá téve—

(Efféle ősz lány
leveles szövetében
úgy rejtőzik a költői elem
mint körtében a kukac) —

s a poézis eddigi varázslatos-titokzatos, beavatott, sámánisztikus, ráolvasó eszköztárának java gúnyos kérdőjel elé kerül. A művészet igazi titka, ama „fókusz”, melyről mottónk szól, ugyanis odébb van, a lét és tudat illetve ezek kifejezésének — végsőnek tűnő — feltételei körében. Ott, amit még tapintva *Wittgenstein* szerint „hallgatni kell”, mert az — megbeszélhetetlen. Amiről viszont „szóbeszéddel” beszélni lehet, arról magyarázatot *kell* adni. Ez csak látszólag roppant egyszerű:

Mikor helyzetek és gondolatok
világosan egymásra utalnak,
de anélkül, hogy vissza lehetne
vezetni egyiket a másikra:...

— megfoghatatlanul:
akkor a költészet elérte célját.

(A költészetről)

A világ ama „versszületés” nélkül meggörbülő „gyémánttengelyéről” beszél Petri is, amelyről József Attila, csakhogy gyanakvóbban s kegyetlenebb, kevésbé mesés szavakkal:

megörült
kő töretlen köre visszaszáll
A megtörtént de ki nem mondott porként szítál

A szó talán de inkább biztosan nem
(Történet és elmélkedés)

6. A „magyarázatok” sorozata

Utaltunk már a kötet átgondolt kompozíciójára. Érdeemes végigkövetni azt az utat, melyet a versek sora bejár, még akkor is, ha ez — nem lévén másra módunk — csak az egész „végiglapozása”.

Demi sec. Az első cíkluscím — félszázaz — a mámorra utal, az oldottságot okozó szeszre. Nemes italt, pezsgőt minősítenek így. Megrészegezésre azonban — irodalmias, szó-mámoros ittasulásra — természetesen nincs itt alkalmunk, képzeletünk azonban helyénvalóak. Sokszor kerül elő a versekben *palack, bor és pohár*, sőt egyéb feloldódások ígérete. A százaságra, s ennek következményére, a szomjúságra is joggal gondolhatunk — az egész kötetre szóló érvénnyel. („Szomjazom vakulok a jövő porsivatagából ideszabaduló szél betömi szemem szám.”) Az első verssorozat középpontjában ugyanis a szerelem, pontosabban: a szerelmi érzés, a „szeretek-tudat”, s ennek megfelelően a szerelmi költészet nehézségeinek leírása áll — mindez azonban látszólag semmi kivételezettséggel: értelmiségi köznapok tétova folyamatába állítva. Nagyon szürkén de-rengő ünnepi reggelre nyit rá az éjszakából az értelem:

Reggeledik a halálos fakó
ég akár holt szerelem szürke arca
ismerősség bocsánat nélküli

Itt nem lesz ünnep

E „hitzegő hajnalodásban” nem, semmi módon nem virrad ránk az ünnep! A létezés egyetlen igazán emelkedett mámorra, a szerelem is gondok, erkölcsi gyötrelmek, kételyek forrása mindvégig. S mégis: a létezés magaslata. Ahonnan a szemetes hordalékával aláíramló idő, köznapjaink futása, létünk-múlásunk esendősége mégiscsak rendkívüli fényben tündöklük fel — még ha csak pillanatokra is. Mint a kötet egyik legszebb versében, az érett, keresetlenül egyszerű *Délelőttben* mutatja be, vagy miként a ciklus egyik központi költeményében *magyarázza* emelkedetten Petri:

De ha . . . . .
. . . . az úron át
mered egymásra két szem — csillagokként —
súlyuk vadul növekszik, és egyetlen
ponttá csődül össze minden
szükségük,
és bennük nincs hely többé semminek . . .
(A szerelmi költészet nehézségeiről)

Belső beszéd. Lehatároltságunkról, s a határpontok legfontosabbjáról, a halálról, a „létezés-hiányról”, melyet akár egyetlen valós személy teljes megszűnése teremt az élőben, — voltaképp nem lehet beszélni. Ezért görcsös, s talán a legesendőbb ennek a ciklusnak az összképe. Az élőről beszél tehát, a túlélőről, önmagáról, pedig szavakat keres valaki másról, a már nem levőről —

. . . halálodon,
mint hó a kabátodon,
dermedt, kristályos fájdalom:

szikrázik, játszik a napon —

„dadog”, megáll, s visszautal ennek az idézetnek az utolsó írásjelére, melyen túl van az, amiről szólni akar:

egy kötőjel maradt —

nem énekelhetek
a porzó sírköveknek
halotti csönd fölött

A fájdalom a düh, az ironia pályáira siklatja át az elnémulás csödenergiáját: kíméletlen és fölényesen éleselméjű lendületek sorakoznak, a jelen kegyetlen bírálatára vállalkozik, hisz „korunk üres / harmóniát keres / a célt kegyes jövőbe mentik”. A belső tartást és a szavak hitelét nemcsak az „ironikus megvilágítások” pontossága (*Lélektan-óra, Háborús jelenet, Egy erényes hölgyhöz*) biztosítja, hanem az önmagát sem kímélő értelem önröntgenézése is:

— Most mondjam el, hogy nem áll össze
szellemem; roncsok nemzenek
roncsot agyamban, temetőnyi
üzekvő tetem szaporítja egymást . . . ?
(Belső beszéd)

A felismerés fokozatai. Eddig szántsándékkal kezeltük egységes egész-ként a Petri-verseket, most lépünk mi is egy fokozattal feljebb, igényünk szintjét is mintegy magasabbra emelve. Az első két ciklus sok színvonalas, értékes „magyarázata” érzés és gondolat bőségéről tanúskodik. Ha csak ennyi lenne a mű, kritikai esszé tényleg akkor is érdekelne. Az utolsó ciklus, pontosabban annak 10 verse, emeli azonban igazán jelentőssé a fiatal magyar költő művészetét, mondandóját. Szinte minden, amiről addig szó esett, itt újra feltűnik — legalábbis tömören,

jelzésszerűen — összegező módon. A mai fiatal értelmiségi költő létezés-élménye, értelmének tagadásai, kétségei és igenlései között hanyodó tragikus tudata a *kor tágabb összefüggéseibe* állítja most már önmagát. S ez úgy történik meg, hogy még határozottabban kirajzolódik a verset író költő helye, ideje a világban, tehát történelmi konkrétsága. S ezáltal válik mondanivalója magasrendűen *politikai* értelművé is. S minthogy ez költőileg, s ennek megfelelően gondolatilag elképzelhetetlen a cselekvés erkölcsi megítélése, átgondolása nélkül, a ma tudatosan élő emberének *értékelését* is igyekszik fokról fokra elvégezni. A legfőbb kérdések a következők: meddig aktuális a megnevezés, és a beszéd helyzetünk megvilágítására? Hol a tudás és garancia és hol az erkölcsi-politikai „tapodtat se” határvonala? s a bizonytalankodáson túl, a versek szavain-mondatain túl, mikor kezdődik a tett — nem a költői, hanem a valóságos tett — ideje, bár világos, hogy az is két irányú: lehet az öngyilkosság mozdulata és a harc, hatnitudás?

A kötet egyik utolsó verse (*a Megvilágosul*) nyíltan hirdeti valamiféle katarzist — jegyezzük meg csupán: a korábbiakhoz képest kisebb erővel. Ám a művek összefoglaló boncolgatásának ideje jócskán lejárt. Vizsgáljunk meg alaposabban inkább két mintának szánt verset, s ez több dologra, miről eddig hallgatni voltunk kénytelen, sort keríthet.

7. „Ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből”.

Kifakul,
                   mint a két zászló, melyet,
 évre-év, a kapu fölé gipszelt
 vashüvelybe kitettünk ünnepekkor
 fakul, veszti színét a világ.

Hol vannak az ünnepek?

Noha költőnk tizenkét éves iskolásgyerek volt 1955-ben, amikorról a fikatív és ismeretlen költőt megszólaltatja, mégis mindent tud, amit — Kelet-Európában — annak az évtizednek a tengelyében tudni kellett, s amiről szólni fontos ma is. A nyugodt ténymegállapítás, a rezignáltnak ható meditáció hangja ez, ám a retorikus ismétlés és variáció (kifakul... fakul, veszti színét...) tompán, de hangsúlyoz már az első sorokban is. Hát még a költői kérdés ráütése! Már a leírásforma is figyelemre érdemes: jó prózaíró részletez ilyen tárgyiasan, alaposan, miként itt a két zászló sorát-dolgát a költő. A szavakban tudatosan rejtezik az ellentét: zászló és *vashüvely* kardot, sereget, harcot idéz fel értelmünkben, s jó-szerével nem ily méltatlan társat keresne magának, mint amelyet itt talált, a *gipszet*. Fakó, porlepte jelképeit a padlástérben szétszerelve heverő világ jellemzése, leírása következik tehát:

...
 Ünnepi költők helyett
 most majd a szél mond verseket,
 kerge port mond és vibráló hőt...

...
 tétova jelen
 — alásüllyedő por — lebeg.

A kor megjelenítésének, képi jellemzésének kulcsfogalma Petrinél — nemcsak e versben többszörösen ismételve, hanem a kötet egészében is — a por, a szállongó, lebegő száraz, szemcsés törmelékelem. Idéztük már a „porzó sírköveket”, a töretlen köre visszazálló, szitáló porlást, hadd tegyük itt hozzá, hogy a képrendszerhez — abban a titokzatos és egyéni látomásvilágban, mely az autonóm költői világképet mindig jellemzi — szervesen hozzá tartozik a rozsda, a penész, a korhadtság-rothadás romló anyagvilága, de a „televény” is, hiszen e por humusszá válhat. A világ e poros szétszítalódása éppoly többértelmű, mint a televénnyé válás. Ahogy az előbbi sem csak *negatívum*, s így a szerelmesek különös áthasonulással „egyanyagúvá lesznek... A világ fénybeszótt porával”, úgy „az ép ész televényé”-nek le kell győzni, meg kell emészteni a történések „rideg törmelékét”, viszont maga e *szerves* is romlandó, szétesendő: „láttam:... -arcukban a készülő televényt”. Térjünk azonban vissza a „kelet-európai” vershez. A képi leírás után (nem idéztük teljes egészében), egyes szám első személyben csattanva ugrik ki a nyílt gondolat, az egzisztenciális lénymegállapítás:

...
Amiben hittem,
többé nem hiszek,
De hogy hittem volt,
arra
naponta emlékeztetem magam.

És nem bocsájtok meg senkinek.

...

A felismerések első fokozata tehát végérvényesen negatív — minden állítmányában *tagadást* tartalmaz, de ez a magatartás tiszta és egyértelmű politikai-szellemi-erkölcsi elhatárolást tevő. A megfogalmazás pontos, axiomatikus véglegességre tör ott, ahol a lényegi gondolatokat kell kimondani. Hisz a szóképi *metafora*, a lét érzékletes élményének bonyolult, áttételes lenyomata úgyszólván csak többértelmű lehet — mint a szállongó por és a televény képzetköre.

Az első lépcsőfok után azonban van alkalom a továbbiakban a negációtól eljutni a pozitív állításig is, és sikerül a költőnek egyetlen hatalmas, a központozás lélegzetvételnymi szüneteit is kiiktató „körmondatban” sorra venni azt, ami, „kizsarolt nevetséges életünk”-ben esendő gyengeség, köznapi tétovaság s mégis hirdetve, hogy:

akkor a harc
akkor a tapodtat se

...

akkor a csendünk
el nem fordult tekintet
akkor jelenlétünk

és döntsék el
mit tehetnek velünk

8. „Történet és elmélkedés”

Jellemző a cím, ennek a költészetnek egyben egyik verstípusa is ez. Érintettük már: maga a kölet egésze is valamiképpen az *epikára* utal, járása nem lévén „körkörös”, nem záródik önmagába, hanem egy fiktív, költői időben halad előre. Petri egyedi verseiben is tettenérhető az a hajlam, mely sejtésünk szerint a modern költészetre általánosabban is jellemző, hogy a lepergőt, a konkrét történést, a percek múlását, az egymásba torlódó események rajzát filozofikus-lírai formában kívánja megjeleníteni. Ami a következő feszültséget támasztja: míg a valós időt mérő jelek elhaladnak és — ebben a versben legalábbis — ébredéstől esteledésig nyomon követhetjük a bolyongás filmszerű képeit, addig a *belső* tükör, az elmélkedés szüntelen azt keresi, ami el nem mozduló, ami mintegy túl van az időn, a változáson. Ennek megjelenítésében is előkerül a lebomlás színjátéka: a por—rothadás—rozsdá—penész—televény képkör organikus ikerpárja: a romlás—betegség—láz—fájdalom jelzéseiben megfigyelt emberi test mulandóságának tünetvilága. Ezek az „orvosi látletek” éppúgy jelképesek, mint a lelketlen *anyagi* romlás képei, de akár csak azok, ők is az epika helyzetleíró tárgyilagosságával jelennek meg először:

Alvó
kéz lecsüngött soká az ágyról
a leszállt nedvektől szinte felfúvódott
kínokat költött ki a koponyából a hő...

A város utcáin, szobáiban, folyópartján, kocsmapultnál araszoló nyári délután és este „története” visszanyit a múlt sok évére, felvillantja a halálbamenekülés lehetséges burleszkjét, önmagát is értelmezi („*Utánnozza a történést így fáraszt az idő*”), fényei rávetülnek a „mi kétértelmű” arcunkra „gyalázat és tisztesség között”. A köznapi villanások, a sokdimenziójú történet fölött az elmélkedés ugyanakkor a létünk egyértelmű s szilárd erkölcsiségét, fókuszát kutatja. Amely végül is „kimondhatatlan”; noha vágya *romló* testünkkel azonosuló értelmünkben lakik:

Dagad
halálosan mint elkötött láb
az utolsó az utolsó utáni
beszélhetetlen beszéd

9. Kikkel együtt, merre tovább?

Ha máshonnan nem, utolsó idézetünkől észrevehette a mai magyar verset ismerő olvasó, hogy *Petri* György is, teljesen más irányból és más poézissal, a felismerések fokozatait járva oda is eljut, ahol *Tandori* Dezső (zen-es) jelsei „kezdődnek”, vagy ahonnan a költőtárs *Nyers* c. ciklusa és újabban megjelent művei „visszakanyarodnak”. Bár az összevetés csábító — ne engedjünk most már a kísértésnek. Talán így is világos, hogy a más irányból való ideérkezés, a tárgyilagosság-tárgyiasság, a racionalizmus és etikai-politikai konkrétság miatt a *Tandoriéval*

rokon, de lényegében más értelme van itt a „beszélhetetlen beszéd”-nek. Ennek a költészetnek az irányulása ugyanakkor nem magányos jelenség, nemcsak az előbb említett összefüggés és találkozás miatt (s ha *Várady Szabolcs* versei kötetbe gyűjtve megjelennek, ezek a szálak még tovább fejthetők), hanem azért sem — felületes ismereteink alapján is joggal állíthatjuk —, mert Peter *Handke* és mellette/mögötte több fiatal osztrák költő indult hasonló tájak felé. Hogy ebbéli vélekedésünk talán nem idegen Petri szándékától sem, arra Ernst *Koplening* név szerint említését hozhatjuk fel újra. Akárcsak *Handke* esetében, a magyar költőnél sem bizonyos, hogy szövege — melyet joggal nevezünk hagyományosan versnek — a jövőben ezt a könyv alakot fogja öltetni. Sokszor érezzük: egyrészt megszólalásra, deklamálásra vár, hangzást szeretne kapni, a drámai textus irányába nyúlunk, másrészt a filozofikus epika sem áll messze tőle. Jóslatra azonban — még akkor sem, ha nem annak szánjuk — nincs jogunk. Csupán a meglévő érték felmutatására és tőlünk telhető megvilágítására. Ez viszont nem jog, hanem értelmiségi kötelesség.